

І. В. Магрицька

**ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД
НА СХІДНІЙ СЛОБОЖАНЩИНІ**

Луганськ
2011

УДК 392.51 (477.54/.62)
ББК 63.5 (4 Укр)
М 12

Рецензенти:

О. В. Скиба — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії літератури та компаративістики Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Р. В. Міняйло — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(протокол № 10 від 27 травня 2011 р.)*

***Книжку видано за фінансової підтримки
отамана Східного Козацтва України Сергія Борисенка***

Магрицька І. В.

М 12 **Весільний обряд на Східній Слобожанщині: навч. посібник.** — Луганськ: СПД Резніков В. С., 2011. — 44 с.

ISBN 978-617-509-145-6

Пропонований посібник містить опис традиційного весільного обряду на Східній Слобожанщині на тлі загальноукраїнського весілля. Матеріалом дослідження послужили власні польові записи, здійснені під час тематичних експедицій у 102 села півночі Луганської області у середині 90-х років минулого сторіччя.

Видання буде корисним етнографам, історикам-краєзнавцям, культурологам і всім, хто цікавиться традиційною культурою українців.

ISBN 978-617-509-145-6

© Магрицька І. В., 2011

© Резніков В. С., 2011

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Останнім часом активізувалася увага науковців (етнографів, фольклористів, мовознавців тощо) до традиційної української культури — цього безмежного і глибинного за своєю суттю феномена, що відкриває спостережливому дослідникові свою архаїчну семантику, дозволяє зробити висновки про світосприймання наших предків і відтворити «дух нації». Цікавими в цьому відношенні є українські народні обряди — сімейні й календарні, які донедавна досить добре зберігали свої давні, язичницькі риси і тим цікавили не тільки українських, а й закордонних учених.

Українське весілля як сімейний обряд привертає увагу тим, що є найбільш розгалуженим і до сьогодні досить добре збереженим. У ньому, наче у дзеркалі, відбито психологію, побут і вдачу українців, суспільне життя і природу. Тут народна мудрість закладена в кожному звичаї; атрибути, страви та напої, використовувані в обряді з ритуальною метою, виявляють глибинну символіку.

Досі не здійснено опису традиційного весільного обряду, характерного для східнослов'янської етнокультурної території. Ті обряди, які ми маємо сьогодні, порівняно з давніми є уніфікованими, зредукованими й десемантизованими їх варіантами. А забуваючи традиційні народні обряди, ми, на жаль, утрачаємо той безцінний скарб, що передали нам наші предки, відсікаємо зв'язок зі своїм корінням.

Пропонуємо до уваги студентів-гуманітаріїв, керівників етнографічних гуртків і всіх, хто не байдужий до культури українського народу, опис східнослов'янського весільного обряду.

Матеріалом нашої розвідки послужили авторські польові записи, здійснені у 102 українських селах Луганської області (див. список обстежених населених пунктів нижче) в середині 90-х років минулого сторіччя від людей старшого покоління, які добре знали сам обряд й охоче розповідали про нього (курсивом передано розповіді

наших інформаторів зі збереженням особливостей їх вимови), а також давніші опубліковані праці з території Слобожанщини [2; 3; 4; 5; 6, 8].

Відзначимо, що склад і структура весільного обряду Східної Слобожанщини характеризуються різноманітністю локальних варіантів, відмінністю в організації деяких ритуалів. На підставі аналізу всього інвентарю обов'язкових, факультативних, супровідних і наскрізних обрядових актів можна змоделювати місцевий інваріант весілля, що визначає специфіку регіону на тлі традиційного українського весільного обряду.

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД НА СХІДНІЙ СЛОБОЖАНЩИНІ

Наші спостереження показують, що східнослобожанська весільна драма має трикомпонентну структуру, що включає **передвесільний, власне весільний і післявесільний етапи**, кожен із яких членується на відповідні обрядові дійства зі своїми часовими параметрами, місцем проведення, виконавцями дій, ритуальними атрибутами та символікою.

Передвесільний етап драми починається гуляннями молоді — поширеними в минулому вечірніми розвагами, що передували сватанню. У середині ХІХ ст. вечірні зібрання зі співами влаштовувалися частіше в хаті старої жінки-вдови, при цьому дівчата займалися рукоділлям. Ночували в цій самій хаті, вставали надзвичайно рано і знову працювали [2, с. 32].

За пам'яті наших інформаторів місцем розваг молоді була вулиця. Неодружені парубки та дівчата сходилися на околицю села, танцювали під супровід музики, співали, проводили народні ігри. Часто хлопець і дівчина давно зналися (у тому випадку, якщо жили в одному селі), любили одне одного, разом ходили на вечорниці й домовлялися про сватання. Бувало, що після вечорниць парубки та дівчата разом ночували в клуні, проте інтимна близькість при цьому не допускалася: *«Примісткі¹ намощують, рядна настелюють і сплять усі разом. На восьми душ робили примістки: чотири дівчат і чотири хлопці. А договір був такий: до кого буде хтось надолужати² — обзивайся. І робили так, що всі дівчата були хороші³»* (с. Калмиківка Старобільського р-ну).

Прихід представників роду жениха до батьків дівчини з метою вивідування — спостереження за хазяйством, порядком у домі та поведінкою дівчини. У давнину вибір майбутньої дружини робив не сам парубок, а його батьки.

¹ Примістки — дерев'яні лави.

² Надолужати — надокучати.

³ Хороші — тут «цотливі».

Придивлялися до дівчат у церкві, розпитували у знайомих, де є багата або працююча, чесного роду, дівчина. Важливою передумовою майбутнього сватання була наявність у неї приданого, до складу якого входили рушники, вишиті самою дівчиною. У більшості випадків майновий стан обох родин був відповідним: *«Як багаті, так сватали по своєму пір'ю, а бідні йшли з хати на хату, де дівчина є»* (с. Півнівка Міловського р-ну).

Суть обряду вивідування зводилася до того, що обраний батьками парубка чоловік приходив таємно до батьків дівчини, під вигаданим приводом проходив у двір, оселю і, ведучи відволікаючу розмову, спостерігав за хазяйством, порядком у домі, поведінкою дівчини, робив відповідний висновок і доповідав про це батькам парубка, а ті на сімейній раді вирішували питання про сватання. Цей обряд існує у спогадах інформаторів у сс. Білолуцьк, Осинове, Писарівка, Піски Новописковського р-ну, Нецеретове, Паньківка Білокуракинського р-ну, Колядівка Новоайдарського р-ну, Мусіївка Міловського р-ну.

Прихід представників роду жениха до батьків дівчини з метою дізнатися про їх згоду на шлюб. Після вибору нареченої для сина в його батьків виникає необхідність у досягненні згоди обох родин на шлюб. Для виконання цієї місії запрошували старостів — двох (або одного) близьких родичів або сусідів, поважаних одружених чоловіків. Оскільки успіх сватання великою мірою залежав від уміння цих людей вести традиційні переговори, то при виборі старшого старости бралися до уваги такі його риси, як грамотність, комунікабельність, дотепність і кмітливність. Наш інформатор розповідає: *«Кой-коли йшли спеціальні свати-артисти. Вони знали порядок, уміли розсмішити. Усі знали: як підуть ці свати — вони висватають любу⁴ молоду»* (с. Арапівка Троїцького р-ну).

Оскільки попередньої домовленості з батьками дівчини про сватання частіше не було, то траплялося, що до однієї дівчини одночасно приходило кілька пар старостів.

⁴ Любу — будь-яку.

Для первинного етапу сватання батьки парубка випікали спеціальний хліб: *«Як хліб уданий — то вдача буде у сватовстві, а якщо невданий — плохе буде й сватання, і жизнь молодих»* (с. Півнівка Міловського р-ну).

Узявши хліб у рушнику та ціпок — оберіг і знак поваження, старости пізно ввечері (щоб їх ніхто не бачив, бо не знали, чи зможуть засватати дівчину) йшли до батьків дівчини. Постукавши у двері або вікно, чекали, поки їм дозволять зайти до хати. Побажавши здоров'я господарям, старости, поцілувавши хліб, вручали його главі сімейства. На запитання, хто вони і звідки, відповідали вигаданими історіями про подорожніх, що заблукали в лісі, про мисливців, яких привів сюди слід куниці, про купців, що хочуть купити телицю тощо.

Переговори в разі згоди завершувалися прийняттям хліба з рук старостів. Але частіше їх просили не поспішати, а прийти ще раз. За другим разом, висловивши згоду, батьки дівчини просили старостів прийти з хлопцем та його батьками.

Така своєрідна прелюдія дійсного сватання була поширена в минулому на більшій території Східної Слобожанщини.

У сс. Осинове Новопсковського р-ну і Западне Лутугинського р-ну зафіксовано своєрідний різновид цього обряду. Старости приносили з собою головний убір жениха, клали його на стіл і вели розповідь про відсутнього парубка, вихваляючи його. Батьки дівчини на підставі цінності хутра на шапці робили висновок про стан заможності родини парубка, а це повинно було сприяти їх позитивній відповіді.

Обряд «виторговування» дівчини-нареченої. Приймавши рішення, батьки дівчини домовлялися зі старостами про грошову допомогу для себе — свого роду «викуп» за дочку, що нагадувало процес купівлі-продажу. За багатих дівчат батьки вимагали великий викуп у вигляді грошей, могли виторговувати дещо з хазяйства: *«Моя мати була нитошниця, торговка багата. А раз багата — за неї той, хто сватається, должен гроші платить. При-*

йшов табунець старостів, а батьки просять викуп за молоду. Мати їй каже: «За нашу нівесту — п'ятсот рублів!». А ті: «Ні, триста!». І не соїдили їх. Ті виходять за двір. Іде дядько молодого. «Шо там? Де були?». «Та хотіли Гальку засватати. Триста рублів є, а двісті немає». Дядько: «Подумаєш — двісті рублів! Вертаймось! За таку нівесту можна ще добавить!». А вони тожє були багаті. Вертаються. «Становить водку! Платим гроші!». І засватали. Тоді тільки нитошниці продавалися» (с. Нижньобараниківка Біловодського р-ну).

Обряд виторговування дівчини-нареченої зафіксовано також у праці В. Іванова [4] у сс. Кам'янка Новопокровського р-ну, Микільське Міловського р-ну, Кабичівка Марківського р-ну, Нещеретове Білокуракинського р-ну, нами — у п'ятнадцяти зі 102-х обстежених як давній.

Обряд, під час якого остаточно вирішується питання про шлюб, а дівчина й хлопець визнаються нареченою та нареченим, — сватання. Наступного разу зі старостами йшли парубок та його батько. Уважалося, що сватати повинно йти непарне число людей — для того, щоб висватати хлопцеві пару. Раніше було гріхом брати на сватання жінок, казали: «Жінка — це пів ума, а мужик — увесь ум» (с. Новорозсош Новопокровського р-ну). У сучасному ж обряді сватання беруть участь і мати жениха, і свашка, і хрещена мати.

Власне сватання. Старости, перев'язані батьками парубка через плече рушниками, заходили до хати, виставляли на стіл горілку й починали розмову про дівчину з її батьками. Сама дівчина стояла в кутку й, соромлячись, колупала піч. Потім запрошували парубка, який до цього часу знаходився на подвір'ї. За формальною традицією, в обох претендентів запитували про їх згоду на одруження. Найчастіше відповіді були позитивними. Дівчина, як правило, не виявляла свого бажання, посилаючись на батьків: «Як батько й мати скажуть, так і я» (с. Тарасівка Троїцького р-ну).

В іншому разі того, хто пішов проти волі батьків, прилюдно били мотузкою (сс. Гончарівка Сватівського р-ну, Заводянка Білокуракинського р-ну, Кабичівка Марківського р-ну, Булавинівка Новопсковського р-ну).

Коли дівчина хотіла виявити незгоду, то плакала й тікала з хати [4, с. 53, 124, 215; власні записи — сс. Мало-олександрівка Троїцького р-ну, Гончарівка, Куземівка, Містки, Свистунівка Сватівського р-ну, Курячівка, Олексіївка, Павлівка, Паньківка Білокуракинського р-ну, Курячівка, Просяне, Тишківка Марківського р-ну, Лиман, Половинкине Старобільського р-ну, Вовкодаєве, Смолянинове Новоайдарського р-ну], повертала назад хліб, принесений старостами (сс. Лантратівка Троїцького р-ну, Кругле Сватівського р-ну, Піски, Тишківка Новопсковського р-ну, Калмиківка Старобільського р-ну, Варварівка, Михайлівка Кремінського р-ну, Литвинівка Біловодського р-ну), а хлопцеві звичайно вручала гарбуз. Якщо сумнів щодо згоди на шлюб мали батьки дівчини, то вони самі віддавали небажаним старостам їхню паляницю або казали: *«У нас нівєста ще не готова!»* (с. Писарівка Новопсковського р-ну, Бараниківка Біловодського р-ну). А на знак обопільної згоди вони вручали старостам свій буханець, тобто відбувався обмін хлібом.

У разі згоди на шлюб дівчина перерізала принесений старостами хліб навхрест чи навпіл або креслила ножем на ньому хрест, а перерізали староста чи її батько. Якщо хліб перерізувався навпіл, то загадували, де чия половина — дівчини чи хлопця. Чия половина була більшою, той, уважали, буде головувати в домі.

Заручини. Після цього наречені кланялися батькам, а ті благословляли їх на шлюб. Дівчині наказували «в'язати» старостів. Вона виносила на тарілці рушники й перев'язувала сватів. Приймаючи дар, вони вклонялися й говорили: *«Спасибі, дочко, що рано вставала та тонко прjala!»* (с. Танюшівка Новопсковського р-ну). Нареченому діставалася вишита хустка, якою дівчина пов'язувала йому праву руку або ж затикала її за крайку. Знаками обопільної згоди та її санкціонуючим закріп-

ленням могли також бути: обмін перснями (сс. Писарівка Новописковського р-ну, Тецьке Старобільського р-ну), дарування персня дівчині (сс. Новодонбаське, Підгорівка Старобільського р-ну, Нещеретове Білокуракинського р-ну), а парубкові — квітки (сс. Єпіфанівка Кременського р-ну, Западне Лутугинського р-ну), їх брання за руки [4, с. 103], зв'язування рук наречених рушником (с. Тянушівка Новописковського р-ну).

Потім відбувався обмін подарунками між сім'ями наречених. Найчастіше жених дарував дівчині матерію на весільну сукню, вінок і шовкову хустку, а дівчина женихові — вишиту сорочку, в якій він мусив брати шлюб, його матері — матерію на «парочку» й хустку, батькові — кисет для тютюну. А парубок дарував майбутній теці жупан або чоботи, тестеві — сорочку. В багатих сім'ях для урочистого обдаровування, яке відбувалося в супроводі заручальних пісень, запрошували близьких родичів наречених. При наділенні подарунками дотримувалися певного порядку: починали з голів сімейств і матерів, а далі — зліва направо, по старшинству.

Сучасне сватання є одноетапним, оскільки між парубком, дівчиною та їхніми батьками існує попередня неофіційна домовленість про сватання.

Завершувався цей етап сватання обрядами розпивання принесеної старостами горілки і взаємного частування на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб. Виявляючи гостинність, батьки виставляли свою горілку і заздалегідь приготовлену вечерю. Тут же домовлялися про те, коли будуть святкувати сватання. Звичай «пропивати» молоду був загальноприйнятим у давнину, існує він і в наш час.

Обряд знайомства батьків нареченої / нареченого з житлом і господарством своїх майбутніх сватів — оглядини. Невдовзі після сватання відбувалася ще одна передвесільна зустріч шлюбних сторін. Батьки та родичі нареченої приходили в дім парубка для того, щоб ознайомитися з його матеріальним становищем, побутовими умовами, господарством, щоб знати, де буде жити їхня

дочка, ближче познайомитися з ріднею. Якщо ж батьків дівчини щось не задовольняло, вони могли відмовитися від одруження. У сс. Нижня Дуванка, Кругле Сватівського р-ну, Танюшівка Новописковського р-ну, Заводянка, Червоноармійське, Шовкунівка Білокуракинського р-ну, Підгорівка Старобільського р-ну, Георгіївка Лутугинського р-ну з цією метою робили візит батьки молодого. Обряд оглядин був і залишається поширеним на всій досліджуваній території.

Святкування сватання:

- дорослими учасниками весілля. Через кілька днів після досягнення передшлюбної угоди старости, батьки молодої та близькі одружені родичі обох молодих відправлялися на гостину до нареченого, де відбувалося святкування й закріплення цієї події. Бенкетували допізна; гуляння могло завершуватися походом обох шлюбних сторін у корчму [4, с. 794]. Після цього обряду, поширеного до наших днів, дівчина вважається остаточно визначеною в заміжжя;
- неодруженими учасниками весілля. Цього ж дня для святкування сватання заручена дівчина скликала всіх своїх подруг, а парубок — товаришів. Уся молодь збиралася в домі нареченої або в сусідській хаті. Дівчата варили маленькі вареники, для сміху клали в них перець, горох, насіння. Сідали попарно з хлопцями, пригощалися принесеною женихом горілкою, підносили один одному вареники, співали веселих пісень. У с. Шуліківка Біловодського р-ну на знак подяки за гостинність парубки та дівчата допомагали господарям в'язати снопи.

Цей обряд описано в давніх регіональних джерелах; сучасні записи фіксують його майже на половині території. В сс. Арапівка, Багачка, Лантратівка, Розпасіївка, Тарасівка Троїцького р-ну, Кругле, Петрівка Сватівського р-ну, Бунчуківка, Лизине, Червоноармійське Білокуракинського р-ну, Білолуцьк, Заайдівка, Кам'янка, Можняківка Новописковського р-ну, Литвинів-

ка Біловодського р-ну, Хворостянівка Старобільського р-ну, Западне Лутугинського р-ну молодь теж відзначала сватання гулянням, але без вареників. У деяких селах молодь взагалі не брала участі у святкуванні сватання.

Обряд домовлення батьків наречених про весілля. Після скріплення сватання (подекуди — на оглядинах) обидві родини домовлялися про хід майбутнього весілля — про кількість запрошених, про придане, яке даватимуть дівчині батьки, про число рушників або хусток, якими перев'язуватимуть гостей, весільні подарунки дітям і родичам, про те, де житимуть одружені діти. Частіше новостворена сім'я йшла жити до молодого. Батько, коли женив сина, відділяв йому частину землі, а з ним залишався жити наймолодший син. Якщо ж батько був матеріально неспроможним наділити сина землею, то він мусив іти у прийми до своєї жінки.

Звичай вирішувати організаційні весільні питання був загальнопоширеним і зберігся до наших днів.

Засватана дівчина до самого весілля ходила по селу у святковому вбранні, у вінку зі стрічками.

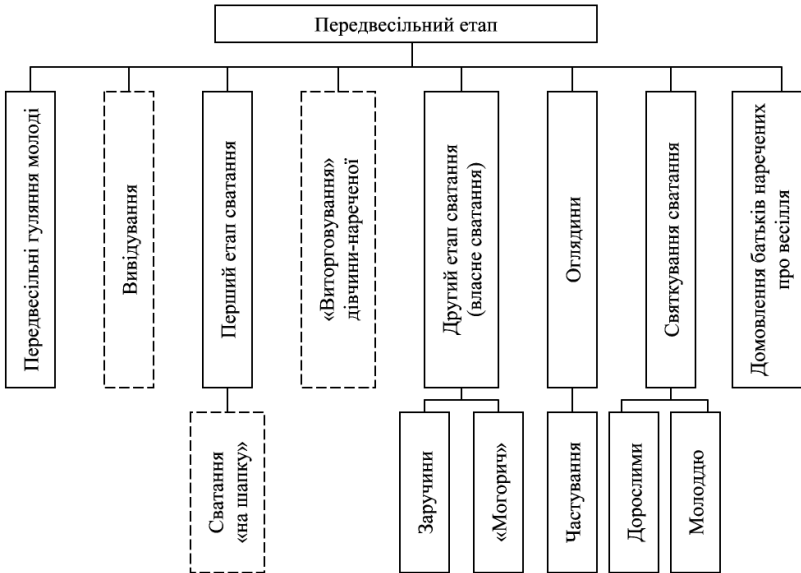
Структуру передвесільного етапу драми можна змодлювати у вигляді схеми 1 (обов'язкові й факультативні обряди обведено відповідними лініями).

Ураховуючи віднесеність східнослов'янського весільного ритуалу до центрального типу українського традиційного весілля [1, с. 88], констатуємо чотириразову (у сучасному варіанті — триразову) обов'язкову зустріч родичів наречених з приводу домовлення про укладання шлюбу, характерну також для весільного обряду Центрального історико-етнографічного українського ареалу.

На загальному тлі підвищеною офіційністю вирізняється перша обрядова зустріч старостів жениха з батьками дівчини, метою якої було не стільки дізнатися про наміри батьків щодо шлюбу, скільки схилити їх на свій бік. На наш погляд, цей самостійний обряд із участю весільних персонажів і відповідними атрибутами не є «винятком» із загального правила [7, с. 72], а становить

собою дещо трансформований традиційний обряд розвідування свататів.

Схема 1

Східнословобожанський передвесільний період характеризується своїми часовими параметрами — об'єднанням власне сватання й санкціонуючих елементів заручин у єдиний обряд, а також роз'єднанням останніх із гостинною, що скріплює згоду, на самостійні обряди. Специфічним є відокремлене святкування сватання одруженими учасниками весілля та молоддю.

Давні факультативні обряди, очевидно, з'явилися під впливом тогочасних соціально-економічних обставин.

Весільний етап східнословобожанської драми об'єднує достатню кількість передшлюбних обрядів та обрядів шлюбного дня.

Передшлюбні дії розпочиналися обрядом випікання весільного хліба. За два-три дні до весілля батьки наречених скликали для приготування весільного печива заміжніх жінок — родичів чи сусідів, які добре зналися

в цій справі, мали багатий досвід. Поганою прикметою було запрошувати для випікання вдів та розлучених. Уважали, що повинна бути парна кількість коровайниць — щоб молоді жили в парі. Випікали хліб у молодого і в молодой. Для опари брали освячену в церкві воду або ж воду із непочатого колодязя, набрану до сходу сонця. У давнину на обряд випікання весільного хліба кликали малого хлопчика, щоб він мізинцем замісив тісто й після цього облизав палець [4, с. 346]. Запрошували також одруженого чоловіка — дружкاً — для керівництва процесом випікання.

Важлива обрядова роль належала діжі, в якій учиняли тісто. Учасники обряду зверталися до неї як до живої істоти, носили на руках або на голові, підкидали вгору, при цьому приспівували, пританцьовували й цілувалися. Дружкó хрестив діжу, стіни, благословляючи таким чином весільний хліб і майбутнє подружнє життя молодих. Після цього ритуалу хазяї пригощали діючих осіб горілкою. Обряд уславлення діжі є досить давнім. Він описаний у регіональних етнографічних джерелах [3, с. 533; 4, с. 90-91, 126, 347, 520; 8, с. 684-685]. Сучасні записи фіксують його у сс. Арапівка Троїцького р-ну й Булавинівка Новопсковського р-ну.

Кожний вид весільного печива мав своє призначення. В обох сім'ях виготовляли печиво для запрошення гостей на весілля, обдаровування рідних і хрещених батьків молодих, для вітання та благословення молодих батьками, для обміну між родами. У молодого звичайно випікали коровай (головний весільний хліб із прикрасами з тіста) та довгу хлібину для обдаровування родичів наречених, у молодой — різновид короваю для обдаровування дружок. В окремих селах існували інші види обрядового печива.

Важливим було те, щоб коровай — головний весільний хліб — був високим і рум'яним, не тріснутиим. Уважалося, що від його якості залежить щастя молодой пари: *«Якщо щось не буде в житті ладиться, то невдачне буде*

кісто⁵» (с. Павлівка Білокуракинського р-ну); *«Як хороший калач⁶, то все хороше буде, як поганий — усе життя будуть жити негоже»* (с. Рудівка Сватівського р-ну). Необхідно було, щоб коровай «висходився», для цього його обв'язували рушником і ставили в тепле місце.

На обряд випікання весільного хліба запрошували також жінку, яка вміла обробляти піч, і когось із чоловіків для вимітання печі.

Коровай обкладали капустяним листям, садили на черінь спеціальною лопатою. Випечений коровай прикрашали червоною заполоччю, різнокольоровим папером; зверху клали для молодих дві дерев'яні ложки, зв'язані червоною стрічкою.

Обряд запрошення гостей на весілля. Молода вибирала собі дружок — дівчат, близьких подруг. Інколи їх нараховувалося до двадцяти. Старшою дружкою, як правило, була її найкраща подруга, могла бути і двоюрідна сестра чи дочка хрещених батьків. Часто старша дружка мала помічницю. Таким же чином і молодий кликав у свою дружину хлопців — «боярів». Найкращий його товариш виконував функції старшого боярина.

Передвесільного четверга чи п'ятниці молода з двома дружками, по-святковому вдягнені, йшли запрошувати гостей на весілля. При цьому старша дружка та її помічниця несли по сумці шишок — призначеного для запрошення весільного печива. Заходили спочатку до хрещених батьків нареченої, потім — до інших родичів у хату, молода вклонялася їм у пояс, цілувала й казала: *«Просили батько-мати, і я прошу до мене на весілля!»*. Хрещеним батькам вона вручала по дві шишки, всім іншим — по одній. Потім дівчата йшли по хатах усіх дружок запрошувати їх на прощальний вечір.

Такий самий обряд виконував і молодий: *«А в суботу молодий із старшим боярином їздили на коніх пригла-*

⁵ Кісто — тісто.

⁶ Калач — місцева назва короваю.

шати родичів на свайбу⁷ і на підвесілок⁸» (с. Литвинівка Біловодського р-ну). Сьогодні молоді не ходять по хатах родичів, а запрошують їх на весілля листівками.

До недавнього часу було прийнято водити молодій дружок по селу. Дівчата ходили співаючи, ніби прощаючись із подругою, яка виходить заміж.

Кульмінацією групи передшлюбних дійств був обряд суботнього прощання наречених із молоддю села. У давнину на більшій території Східної Слобожанщини відбувалося окреме та спільне прощання молоді з молодим і молододою.

Обряд прощання молодої з дівуванням — дівич-вечір. Найбільш святково й урочисто проходив прощальний вечір у молодої. Починався він із того, що в післяобідній час до неї сходилися дружки, які вбирали дівчині-нареченій косу таким чином: старша дружка запалювала воскову свічку й тримала біля її голови, інша дружка заплітала косу й прикрашала її різнокольоровими стрічками — так, щоб вони висіли вздовж спини, і заплоччю; на середину голови клала навхрест червоні стрічки та пов'язувала молоду хусткою, на яку справа приколювали дві квітки. Підперізували молоду рушником. Вона в цей час плакала, а дружки співали.

Прибравши молоду, дівчата починали прикрашати її весільне деревце — «гільцє» (деревце в молодого виготовляли, як правило, його родичі цього ж дня або за кілька днів до шлюбу). Для гільця брали розгалужену вишневу чи тернову гілку або крислатий вершок сосни, лише зрідка це була «з кленка чи берестка деревина» (с. Містки Сватівського р-ну) або «гілка верби» (с. Стельмахівка Сватівського р-ну, Закотне Новопсковського р-ну). Хвойні дерева для виготовлення атрибута звичайно використовують у тих селах, де вони зростають. Один із інформаторів, правда, зауважує: «Гільце з ялини робили багаті, а бідні — з вишні» (с. Олексіївка Новоайдарського р-ну).

⁷ Свайба — весілля.

⁸ Підвесілок — дівич-вечір.

За умови відсутності вічнозеленої рослини влітку для весільного деревця брали гілку з зеленим листям; якщо ж весілля відбувалося восени чи взимку, то листя на ньому імітували паперові прикраси. Деревце молодого прикрашали колоссям, горіхами, цукерками, гілочки позолочували або обмотували тістом і запікали в печі: *«Воно було з кістом, хлебом-соллю, щоб хліб ріс так, як на гільці. Ріс-колосився, і щоб усі були неголодні. Старалися, щоб у них саме лучче гільце було»* (с. Новорозсош Новопсковського р-ну). Прикрашене деревце вставляли в корвай або в посудину з зерном. Атрибут молодії звичайно був меншим за розміром. У сучасному обряді функцію весільного деревця молодії можуть виконувати окремі палички, прикрашені фігурками з тіста, паперовими квітами, заполоччю, а в с. Новорозсош Новопсковського р-ну — калинова гілка.

Дівчата також плели вінки, які потім пускали в річку, загадуючи, чи скоро вийдуть заміж. Звичай плести вінки для молодії не був поширеним на Східній Слобожанщині; частіше такі вінки робили жінки-служителі церкви або ж їх купували чи просили в багатих сім'ях.

Прикрасивши деревце, дружки разом із молодію йшли до її майбутніх свекрів. Батьки молодого зустрічали дівчат у сінях, ті кланялися батькам у ноги. Відбувався обмін шишками. Хазяї запрошували дівчат до хати, садили за стіл і пригощали горілкою та пирогами. Гості соромилися їсти й пити за столом, ховали пироги в сумку і їли на вулиці. Потім, співаючи, йшли до молодії.

Тут уже її батьки зустрічали дівчат хлібом-сіллю, молода кланялася й цілувала батька та матір. Усіх запрошували увійти до хати, де мала відбутися урочиста церемонія. Керівник весілля від молодії (частіше це був її старший одружений брат) із дозволу весільних старостів — уповноважених розпорядників весілля — входив із «покрасою» — пучком житніх колосків, вішав її біля ікони, а частину колосся вставляв у пляшку горілки чи вина, що стояла на столі біля калача. Потім він просив у старостів благословення завести молоду «на посад». Отри-

мавши дозвіл, заводив її хусточкою за стіл; зліва від молоді сідали дружки. Відбувалося частування батьками. Дівчата співали тужливих пісень. Після цього батьки дякували гостям, і дівчата йшли на вечорниці.

Прощання молодого з парубкуванням. Цього ж дня молодий із боярами, повечерявши в тестя, вертався додому. Дружко з благословення весільних старостів молодого заводив останнього на посад, що символізувало визнання зрілості парубка, його здатність побудувати нову сім'ю. За стіл запрошували й бояр, і батьки починали пригощати гостей.

Після частування в обох домах молодь збиралася на вечорницях — спільному передвесільному гулянні. Молоді разом із дружками та боярами співали, танцювали, випивали по чарці, жартували й розважалися.

Цього ж дня молодий із молодію ходили на кладовище, якщо хтось із них був сиротою, — для того, щоб ушанувати пам'ять померлих батьків і попросити в них благословення (обряд відзначено у сс. Новорозсош Новопсковського р-ну, Олексіївка Новоайдарського р-ну, Георгіївка Лутугинського р-ну).

Розгалужена форма проведення прощального вечора для молодих є давньою, приблизно так описано цей обряд в літературі та розповідях старших інформаторів. З часом він скоротився: припинив своє існування прощальний вечір у домі молодого, а вечір у домі молоді проводився, але без урочистого посаду. В наш час на досліджуваній території існує лише спільний передвесільний вечір у домі молоді, а в сс. Арапівка Троїцького р-ну, Кругле Сватівського р-ну, Червоноармійське Білокуракинського р-ну, Житлівка Кременського р-ну тут же відбувається обмін подарунками між молодими.

Молода передвесільної ночі спала на застеленій кожухом лаві. Уважалося, що сон, який побачить дівчина цієї ночі, буде пророчим, і саме так складеться її заміжжя.

Шлюбний день розпочинався церковним обрядом вінчання. За православним календарем, для одружен-

ня чітко було визначено час: влітку — від Петрового до Спасівського посту, восени — від Покрови до Різдвяного посту, взимку — від Пилипівки до Великодня. У неділю вранці молодий кіньми приїжджав за молодою, забирав її, і вони їхали вінчатися до церкви. Кожні з батьків давали дітям ікони з зображенням святих. Разом із молодими їхали старші дружка й боярин, свашки (заміжні учасниці весілля), світилка (молодша сестра чи племінниця молодого) і дехто з найближчих родичів.

Священик тричі обводив молодих по рушнику навколо престолу й виконував вінчання: читав молитву, міняв молодим персні (у сс. Жовтневе Сватівського р-ну, Дем'янівка Білокуракинського р-ну, Штормове Новоайдарського р-ну він зв'язував їм руки рушником) і благословляв на щасливе життя: *«Щоб були в них діти, щоб сім'я була хороша, щоб їм добре жилося»* (с. Новорозсош Новопсковського р-ну).

У цей час дружка та боярин тримали над молодими вінці. У світилки та свашок у руках були квіточки, у когось із них — дві свічки. Примічали: як горітимуть свічки (яскраво чи тьмяно), такою буде й доля молодих; чия ж свічка першою потухне, той, уважали, раніше помре. На знак подяки за здійснення обряду батьки молодих приносили священику коровай.

Вийшовши з церкви, всі сідали на коней і три рази об'їжджали навколо неї в напрямку руху сонця.

Обряд вінчання фіксують і давні регіональні етнографічні джерела [3, с. 541; 4, с. 91, 105, 126, 219, 348, 518, 623, 631, 838, 872, 903; 5, с. 421; 8, с. 686], і всі сучасні записи.

Обряд урочистого одягнення молодої у весільне вбрання. Після вінчання молоду везли додому, щоб дружки прибрали її до шлюбу. Вона тричі кланялася батькам, які тримали хліб-сіль, та іконам, сідала на лаву, застелену кожухом, і старша дружка заплітала їй косу. Подекуди косу заплітав молодший брат або батько чи дядько дівчини (с. Петрівка Сватівського р-ну), її мати (с. Варварівка Кременського р-ну) або жінки-спеціалісти (с. Вовкодаєве Новоайдарсько-

го р-ну): *«У нас у селі були три баби такі, що хорошо косу в'яжуть. Заплетуть широку косу, «в дрібушечки», посередині манюсінський «черв'ячок» сплетуть»* (с. Вовкодаєве Новоайдарського р-ну). При цьому дівчата-дружки при співували, а молода плакала, у Бога щастя просила.

У косу вплітали різнокольорові стрічки й виготовлені з паперу квітки. Знали: чим більше стрічок і квітів у косі нареченої, тим вона багатша; дівчині-сироті в косу не вплітали нічого. Раніше на голову молодій надівали чорну шовкову хустку, поверх неї — білу стрічку, а тоді — вінок. Були високі вінки (в три-чотири ряди навощених квітів) і низькі (в один ряд). До вінка прикріплювали довгі кольорові стрічки, яких нараховувалося до двохсот; центральна, червона, стрічка була вишитою. У деяких селах замість стрічок у молодой була довга фата, яку несла дівчинка з її роду.

Одягалася молода в традиційне українське святкове вбрання, взувалася в червоні чоботи. Бідність і нестатки народу у радянські часи позначились і на весільному вбранні: *«Я на свайбі була наряджена так: у керзових чоботіх, у кухвайці, кісники⁹ наверх кухвайки і підшальник білий з махрами»* (с. Михайлюки Новоайдарського р-ну).

Сучасним весільним убранням молодой є біла сукня, а головним убором — біла фата з невеликим білим вінком.

Цей обряд поширений на всій досліджуваній території.

Частування, влаштування старшим боярином і старшою дружкою. Прибравши молоду, дружки разом із нею йшли на обідню службу в церкву, а після цього — на гостину до старшої дружки. Таким же чином і молодий із товаришами йшов обідати до старшого боярина.

Ці обряди зафіксовано в працях дослідників регіону [4, с. 131, 631; 8, с. 687], ми записали його у 26 населених пунктах. Більш поширеним є частування у старшої дружки, організовуване частіше для всієї молоді. Різновидами цих обрядів є відзначені іншими етнографами післявінчальні обіди в молодого та молодой [3, с. 541; 5,

⁹ Кісники — стрічки.

с. 428]. Перший із них і сьогодні виконують у с. Литвинівка Біловодського р-ну.

Частування поїжджан у домі молодого перед від'їздом за молодого. У домі молодого починали готуватися до весільного походу за молодого, а в домі молодої — до зустрічі поїжджан. У молодого збиралася весільна дружина, до складу якої входили розпорядники весілля, дружка, свашки, світилка (або світилки). Від'їзд супроводжувало частування поїжджан батьками молодого. Цей обряд зафіксовано В. Івановим [4, с. 519]. Сьогодні він побутує у сс. Жовтневе Сватівського р-ну, Булавинівка, Осинове, Пантюхине, Писарівка Новопсковського р-ну, Хворостянівка, Шульгинка Старобільського р-ну, Смолянинове Новоайдарського р-ну, Западне Лутугинського р-ну.

Після пригощання батьки перев'язували поїжджан рушниками або хустками. Синові давали паляницю для обміну з батьками молодої, свашкам — торбини з шишками та цукерками, дружкові — горілку з чаркою. В руках у світилки був «меч» — букет квітів із фігуркою дерев'яного коня й свічками. Старший боярин тримав весільне деревце. Головні убори чоловіків — представників роду молодого — мали весільні відзнаки — квітки або червоні стрічки (їх пришивали свашки).

Заздалегідь по-святковому прибирали коней: *«Коні вряжені, на них побочні красні, повиписувані. З однієї сторони — молодого хвاملія-ім'я-отчество, з другої — молодої»* (с. Олексіївка Білокуракинського р-ну); *«Заплітали конім коси, ленти вплітали, дзвоночки причіпляли»* (с. Булавинівка Новопсковського р-ну). Готували по п'ять-шість пар коней, першою звичайно їхала трійка. Влітку та восени коней запрягали в спеціальні вози, взимку — в сани. Мати брала хусткою передніх коней за вуздечку й виводила з двору. Кінний поїзд молодого став уже архаїчним явищем. Сьогодні весільні їдуть машинами.

Обряд обсипання весільного поїзда матір'ю молодого. Було й залишається прийнятим, щоб перед від'їздом мати обсипала сина й усіх поїжджан зерном, хмелем,

гарбузовим насінням, дрібними монетами — на щастя. Дружко, тримаючи матір за руку хусточкою, тричі (зліва направо) обводив її навколо коней, а вона виконувала обряд. У сс. Тарасівка Троїцького р-ну, Маньківка Сватівського р-ну, Штормове Новоайдарського р-ну, Западне Лутугинського р-ну під час обсіпання дружка використовував предмети оберегового значення у вигляді палиці. Від'їзд весільного поїзда привертав увагу багатьох людей. Вони підбирали все те, чим мати обсіпала поїзд.

Весільний почет молодого. Після обсіпання поїжджани займали свої місця, і поїзд вирушав за молодою. Біля молодого сідали світилка, дружка, старші боярин і свашка (молодий міг їхати попереду поїзда верхи на коні). Обов'язково брали в дорогу весільне деревце, а в сс. Тарасівка Троїцького р-ну, Просяне Марківського р-ну, Червонопопівка Кременського р-ну, Іллiria та Першозванівка Лутугинського р-ну його ніс боярин попереду весільного поїзда.

Правив першими кінями спеціальний весільний кучер. Про нього кажуть: *«Підбирали таких молодиків, які щось «у носі мали», уміли щось примовити, коней успокоїти»* (с. Мусіївка Міловського р-ну); *«Він запрягав коней і нікуди від своєї підводи не відходить, бо там можуть що вчудить: і колесо розвинтить, щоб по дорозі підвода стала, можуть і збрую пошкодити»* (с. Чмирівка Старобільського р-ну). Передніми кінями міг правити дружка. Їхали в супроводі музики: брали з собою музикантів, які грали на гармошці, скрипці, балалайці й бубні. Їдучи, приспівували і пританцьовували.

Кінний хід із дому молодого був яскравим і мальовничим, тому було багато охочих подивитися на нього.

Обряд викупу дороги. Під час весільного походу молоді чоловіки та хлопці з села влаштовували молодому «перейму» — ставили серед дороги стіл чи ослін, застелений рушником, клали на нього хліб-сіль (могли робити й інші перешкоди) з метою зупинити поїзд і взяти викуп за дівчину. Поїзд мусив зупинятися, а поїжджани — роз-

плачуватися. Дружко або молодий наливали кожному по чарці, а свашки давали по шишці.

Перегороджували дорогу весільному поїзду раніше не в усіх селах, а тепер це роблять повсюдно. Уважалося, що зупиняти поїзд могли тільки чоловіки. Якщо ж дорогу переходила жінка, то думали, що робиться це на нещастя; і, коли таке траплялося, коні об'їжджали це місце з метою уникнення неприємностей.

Обряд викупу воріт. Найбільше труднощів чекало на поїжджан при під'їзді до двору молодої. Представники її роду, а також хлопці-сусіди виставляли стіл, закривали ворота, трималися за руки — для того, щоб не дати коням вільно проїхати і взяти за молоду викуп. Перешкождали по-різному: *«Раніш на воротіх палили огонь, щоб коні не пройшли, і колесо чіпляли, палки встромляли в колесо й били по йому»* (с. Шульгинка Старобільського р-ну); *«Уся рідня й сусіди не пускають: становлять горизок чималий чи макітру з попелом. Хлопнуть — і попіл полетить по духові¹⁰, а коні лякаються й не йдуть»* (с. Містки Сватівського р-ну); *«Стоять два парні з дрючками, візника¹¹ розганяє коней, щоб проскочити. А ці хлопці бедовенькі — хватають коней з обох сторін за вудэли¹² й спиняють коней»* (с. Маньківка Сватівського р-ну). Щоб отримати можливість заїхати у двір, треба було розплачуватися; торг міг бути тривалим. Раніше поїжджани брали для цього з собою діжку горілки. Нарешті ворота відкривали, і поїзд заїжджав до двору.

Цей поширений сьогодні обряд, за свідченням В. Іванова [4], наприкінці XIX ст. виконувався у сс. Танюшівка, Пантюхине Новопсковського р-ну, Микільське Міловського р-ну, Литвинівка Біловодського р-ну, Шульгинка Старобільського р-ну, Дмитрівка Новоайдарського р-ну.

Обряд викупу нареченої. Молодий заходив у хату за молодою, але її там не було. Вона була захована в когось

¹⁰ По духові — у повітря.

¹¹ Візника — візник.

¹² За вудэли — за вудила.

із родичів, сусідів чи дружок. І молодому з дружком і боярами доводилося її шукати, а знайшовши, знову платити викуп. Цей обряд відзначено в давніших описах регіонального весілля [4, с. 91, 106, 810]. Сьогодні він поширений на всій досліджуваній території. У сс. Арапівка, Малоолександрівка Троїцького р-ну, Маньківка Сватівського р-ну, Нещеретове, Шовкунівка Білокуракинського р-ну, Писарівка Новопсковського р-ну, Олексіївка Новоайдарського р-ну існує звичай підмінити кимось молоду: *«Буває так, що замість молодої нарядять якусь стару бабу, хвату їй почеплять або з кукургузиння¹³ вінок зроблять, покрасять його. Підводять до молодого, а він каже: «Е ні, це не моя!». Тоді знову шукають»* (с. Маньківка Сватівського р-ну). За те, щоб вивели справжню молоду, дружок повинен заплатити викуп.

У деяких селах обряд підміни молодої має інші хронологічні рамки: під час сватання (с. Западне Лутугинського р-ну), другого весільного дня (с. Кабичівка Марківського р-ну). Давнє етнографічне джерело [8, с. 681] також містить відомості про підміну молодої під час сватання.

У сс. Булгаківка і Варварівка Кременського р-ну нами зафіксовано обряд викупу в дружок рушника молодої, яким вона була підперезана, у с. Михайлівка Кременського р-ну — викупу вінка молодої.

Обряд викупу приданого нареченої. Під час пошуків молодої свашки молодого торгувалися з її родичами за придане дівчини. На скринях сиділи малі діти і не давали їх забрати. Свашки примовляли: *«Оддайте нам дівку, ще й білу постіль, чотири подушки пухових, чотири сорочки льонківих, скриню, перину і в дім господиню!»* (с. Мусіївка Міловського р-ну). Родичі молодої вимагали викуп за придане, свашки розплачувалися. Якщо придане було багатим, то його забирали разом із молодого, якщо ж ні — то в п'ятницю. Везли придане родичі молодого, з ними їхало кілька жінок — родичок молодої — для того,

¹³ Кукургузиння — кукурудзиння.

щоб прибрати нове житло її речами: *«Привозять до молодого й кажуть: «Ми привезли добро вашої невістки!».* Знімають їхнє все, вішають свої рушники, кладуть свою перину, подушки, постіль. Убирають, застеляють усе своїм, сундук становлять, нікому не дають нічим розпоряжатися. За це батьки молодого ставили їм четверть водки, благодарили й кланялись» (с. Новорозсош Новопсковського р-ну).

У сс. Червоноармійське Білокуракинського р-ну, Новорозсош Новопсковського р-ну, Лиман, Підгорівка, Половинкине Старобільського р-ну прибиранню нового житла молодої її речами передував обряд викупу шлюбної постелі батьками молодого. Усім охочим дозволялося прийти подивитися на те, як і чим прибрали кімнату; на підставі цього робився висновок про багатство приданого. У сучасному варіанті східнослов'янського весілля обряд викупу приданого нареченої зустрічається зрідка.

Обряд першого урочистого заведення молодих на почесне місце за весільним столом — посад. Знайшовши, нарешті, молоду, молодий вів її додому. Теща зустрічала зятя у вивернутому кожусі, пригощала його горілкою з хмелем, яку він не пив, а виливав через плече або й розбивав чарку. Перед порогом дому стояв стіл із хлібом-сіллю. Розпорядники весілля від молодого, дружка та піддружний (керівник весілля від молодої) розташовувалися по його кутках, цілувалися через стіл, мінялися хлібом і пили горілку зі спеціального глечика, передаючи його один одному навхрест через стіл. Після цього вони мили руки, а батьки молодої перев'язували їх рушниками. Цей давній звичай зафіксовано В. Івановим у сс. Попівка Білокуракинського р-ну, Микільське Міловського р-ну [4, с. 221, 841-842].

Піддружний, звернувшись за дозволом до весільних старостів, урочисто заводив молоду на посад, тримаючи її хусточкою за руку. Молода сідала за стіл під образами на застелену лаву. Біля неї ставала старша дружка й тримала калач, через який молода дивилася на судженого.

При цьому вона плакала, демонструючи цим, що не хоче виходити заміж. Дружко намагався завести за стіл і молодого, але біля молодої стояли хлопчики, її брати, і не давали йому сісти. Вони били палицями з реп'яхами — «кийка́ми» — молодого та друга, вимагаючи з них викуп за сестру, під заохочувальні пісні дружок. Обряд викупу місця за весільним столом під час першого спільного посаду молодих або його різновиди (викуп молодої, її коси) фіксують і давні регіональні джерела [3, с. 543; 4, с. 56, 221—222, 503, 608, 624, 746, 796, 810, 842, 873; 8, с. 690].

Із хлопцями розплачувалися, вони припиняли бійку, а молодий приймав у старшої дружки калач, знімав свій головний убір, цілував молоду й сідав поруч неї. Свашка молодої, взявши світилчин атрибут у вигляді букета сухих квітів зі свічками і фігуркою дерев'яного коня («меч») і запаливши на ньому свічки, виконувала важливий ритуал — тричі обводила ним навколо голів молодих. Примічали: чия свічка першою потухне, той менше проживе. Виконавши це дійство, свашка кидала «меч» на горище. Для сучасного весілля характерне поступове виведення із цього обряду атрибутів світилки й братів молодої.

Праворуч від жениха сідали світилка, свашки, розпорядники весілля, зліва від нареченої — її хрещені батьки та дружки, на протилежній лаві — хлопці-бояри. Починалося частування батьками молодої, а дружко брав у свашок подарунки молодого й обдаровував її рід (обдаровування в домі молодої є хронологічно пізнішими порівняно з обдаровуванням під час сватання). Тещі вручали чоботи, вона на знак подяки танцювала й співала пісню про чоботи, за які «продала» дочку, тестеві — сорочку, дружкам — стрічки.

За виховання внучки подарунок діставався й бабусі молодої: *«У нівести баба стогодня сидить на печі, їй чу́лки дарили і в чулок оріхів насипали»* (с. Півнівка Міловського р-ну) або дарували їй *«штіблети»¹⁴* (с. Великоцьк Міловського р-ну). Близьким родичам молодої свашка підносила на тарілці великі шишки, батькам —

¹⁴ Штіблети — капці.

спеціальне фігурне печиво (останнє могли робити наступного дня, коли батьки молодій прийдуть на запрошення до сватів, або під час ранкового візиту родичів молодого).

У давнину на весільному столі молодій біля короваю з деревцем стояла «покрáса», або «колосóвка» — пляшка горілки або вареного меду з освяченими в церкві житніми колосками. Було прийнято «красти» цю пляшку дружкам чи боярам. І тоді ті з них, хто виявився спритнішими, розпивали її вміст, протилежна ж сторона могла за відповідну плату викупити пляшку. Тепер замість пляшки з колосками на весільний стіл виставляють дві зв'язані червоною стрічкою пляшки — горілки й шампанського — з двома дерев'яними ложками («бики»), які зберігають до річниці весілля.

Сьогодні з метою отримати викуп і пожартувати дружки можуть «украсти» головний убір молодого, його весільне деревце, черевик молодій, а то й саму молоду. Щоб цього уникнути, молодий змушений сідати на край її спідниці, а при викраденні черевика він або дружка повинні випити повний черевик горілки. Обрядовий викуп головного убору молодого зафіксовано також В. Івановим [4] у сс. Кам'янка Новопсковського р-ну, Микільське Міловського р-ну, Литвинівка, Новолимарівка, Шуліківка Біловодського р-ну, Шулєгинка Старобільського р-ну, Курячівка Марківського р-ну, Безгинове Новоайдарського р-ну та П. Чубинським [8, с. 692].

Обряд надівання на молоду головного убору заміжньої жінки. Після частування й обдаровування в домі молодій відбувався обряд, що символізував перехід дівчини-нареченої в стан заміжньої жінки (він міг виконуватися й у домі молодого — часто це залежало від того, в чиєму господарстві були бджоли). Починався обряд зміною зачіски: свашки або дружки розплітали дівчині косу, знімали з неї дівочі прикраси: *«Дружки розбирають молоду, знімають з неї кісники, ленти»* (с. Стативчине Білокуракинського р-ну), укладали волосся на голові у вигляді ґулі або віночка. Стрічки з коси віддавали дружкам. У

с. Лизине Білокуракинського р-ну під час розплітання коси інша свашка розчісувала кучері молодому.

У більшості обстежених сіл другим етапом цього обряду було «покривання», яке полягало в тому, що молоду (подекуди — й молодого) садили на застелену лаву, поруч ставали свашки від обох родів і, тримаючи прозору тканину, в супроводі традиційної пісні махали нею над молододу чи молодими. Потім одна з виконавиць обряду брала вінок молододі, інша — головний убір молодого, надівали їх на себе і тричі обмінювалися ними. Тоді брали головний убір, який носять заміжні жінки, і надівали на молододу. Вона супротивилася, знімала його з себе, кидала на підлогу й плакала. Після триразового протесту молододі головний убір залишався на ній; зверху його пов'язували тканиною, якою «покривали». Свашка або сестра молододі знімали червону квітку з середини вінка й пришивали до головного убору молодого, ще одну квітку приколювали до нового головного убору молододі. У давньому обряді «покривання» дружко з короваєм у руках обводив молодих навколо діжі, застеленої рушником [4, с. 16, 109]. Жінкам, які виконували ритуал, підносили по чарці горілки та по шишці.

У 33-х селах із 102-х обстежених обряд надівання на молододу головного убору заміжньої жінки виконувався після шлюбної ночі й не був таким урочистим, виключав етап «покривання». Сучасний обряд обмежується зніманням із нареченої фати та приколюванням до волосся квітки.

Давній обряд був своєрідним прощанням відданиці з дівуванням і подругами. По його закінченні дружок обдаровували короваєм і галузками з весільного деревця молододі. Кожна дівчина намагалася першою відломити верхню гілочку: *«Спішили першою, це означало першою вийти заміж»* (с. Танюшівка Новописковського р-ну), або виносили деревце з дому, бо *«вже вона не дівчина»* (с. Півнівка Міловського р-ну). Перед цим старший боярин на заклик дружка тричі рубав ножом сволок [3, с. 546]. Молода прощалася з друзками, яких

випроводжали з-за столу. В цей час жінки виконували сумну пісню. Разом із дружками виходили й бояри; після цього молодь уже не брала участі у весіллі.

Частування в домі молодої було недовгим, причому молоді не пили й майже не їли, а ті напої, якими їх пригощали, відсилалися найближчим родичам.

Благословення молодих батьками молодої. Наближався від'їзд молодої до дому чоловіка. Звучали пісні, в яких зверталися до батьків, що залишалися без дочки-помічниці, і до молодої, на яку чекала нелегка доля в чужій родині. На вози вантажили скрині з приданим. Батьки промовляли напутні слова, благословляли дітей, давали дочці ікону та хлібину, яку вона мала вручити свекрусі.

У давнину перед тим, як їхати, дружка тричі обводив молодого навколо коней, попереду йшла молода, і молодий, якщо не любив дівчину або для того, щоб вона його боялася, злегка бив її батоном [4, с. 109, 640, 814, 826, 844; 6, с. 167]. Сучасні записи фіксують цей звичай у с. Шульгинка Старобільського р-ну.

Вирушаючи разом із молодою в дорогу, поїжджани традиційно беруть із собою весільне деревце молодого — як кажуть, «*на хорошу жизнь*» (с. Танюшівка Новописковського р-ну). З молодою їхало кілька представників її роду: піддружій і жінки, які відповідали за придане. А в домі молодої її родичі продовжували гуляти. Донедавна характерним було окреме святкування весілля в домах обох молодих, а в наш час типовим стало спільне святкування цієї події. Тепер після викупу молодої на гуляння до молодого йдуть або їдуть усі її родичі.

Обрядовий перехід молодих через вогонь у воротах двору молодого. По дорозі весільному поїзду хлопці знову робили «перейму», а дружка та свашки платили викуп. Подолавши перешкоди, поїзд наближався до двору молодого. На воротах його родичі заздалегідь розпалювали вогнище, у с. Розпасіївка Троїцького р-ну ще й ставили ночви, а старі жінки імітували прання. Відбувалося символічне очищення вогнем і водою: «*Запалюють костьор на воротах у мо-*

лодого, і йому об'язано¹⁵ взяти молоду на руки й перенести її через полум'я» (с. Колядівка Новоайдарського р-ну) і «через воду» (с. Розпасіївка Троїцького р-ну). Або коні заїжджали у двір, перестрибуючи через вогнище.

Звичай палити вогнище у воротах двору молодого був і залишається загальноприйнятим на всій досліджуваній території.

Благословення молодих батьками молодого. Від воріт до порогу хати стелили рушник, по якому молоді підходили до батьків, які зустрічали сина й невістку хлібом-сіллю та образом. Відбувалося благословення. Молода, вітаючи свекруху, вручала їй привезену з дому хлібину. Приймавши хліб, мати запрошувала всіх до хати.

Другий спільний посад молодих. Молоді заходили, тримаючись за руки, щоб ніхто між ними не пройшов, бо це було поганою прикметою. Дружко з дозволу розпорядників весілля вдруге урочисто заводив їх на посад. У сс. Білолуцьк Новопсковського р-ну, Заводянка Білокуракинського р-ну, Шульгинка Старобільського р-ну, Георгіївка Лутугинського р-ну молодим перед цим зв'язували руки рушником або хусткою. Після молодих за столи сідали всі запрошені; батьки пригощали гостей стравами та напоями. Обов'язковими атрибутами весільного столу молодого були коровай і прикрашене деревце («гільце»). Досить часто гільце було настільки високим, що, встановлене в коровай, досягало стелі: «Як сіли молоді, їх не видно» (с. Свистунівка Сватівського р-ну); «Його до стелі прив'язували, щоб не шатнулося: заб'ють гвіздок і прив'яжуть» (с. Заайдарівка Новопсковського р-ну).

Обряд «комори». Після недовгого перебування за столом молодих відправляли спати в окреме приміщення — комору чи сусідську хату. Свашки стелили постіль, а свекруха вручала невістці нову сорочку.

Здавна висока народна мораль вимагала від дівчини зберігати цноту до весілля, і більшість дівчат дотримувалася цього правила. Після першої шлюбної ночі

¹⁵ Об'язано — потрібно.

з'ясовувалося, чи була молода цнотливою. Знали, що жених, якщо любив наречену, міг довести її «порядність» нечесним шляхом: брав голуба і його кров'ю позначав сорочку та простирадло. Тому часто з молодою відправляли спати об'єктивну людину — друга (частіше це був рідний старший брат або дядько молодого), або ж він був присутнім при цьому.

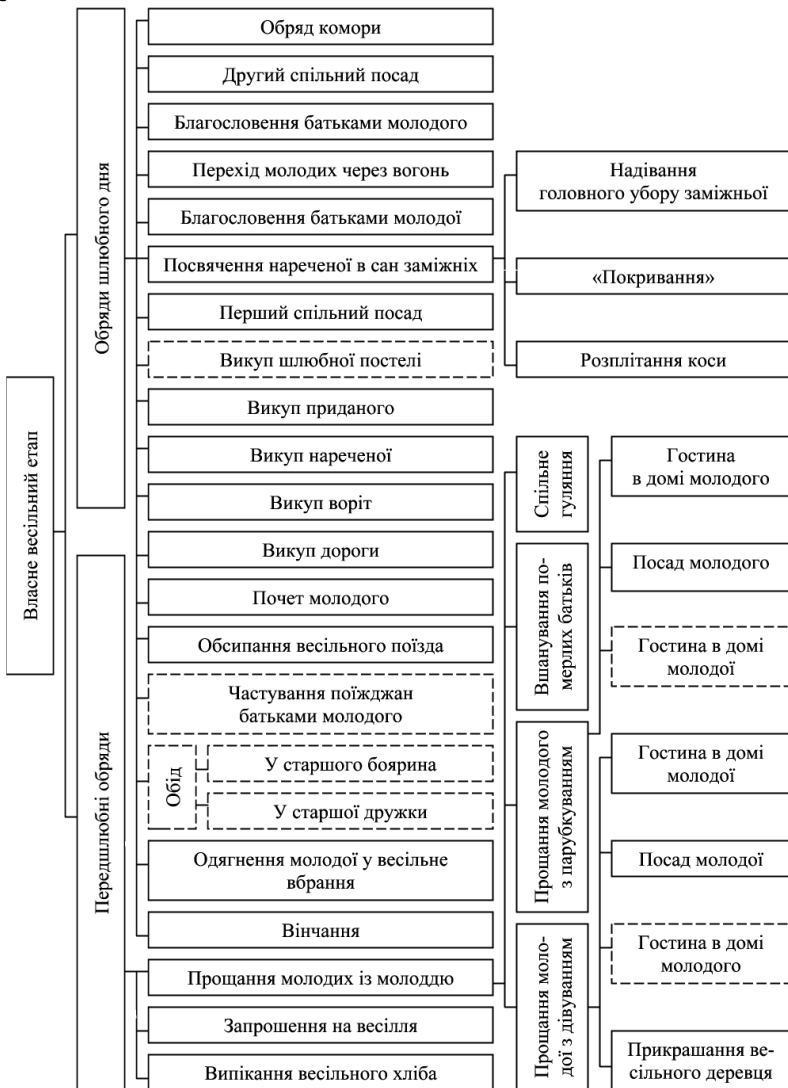
У давньому обряді перед шлюбною ніччю молода роззувала чоловіка, а він злегка бив її халявою по спині й велів узяти гроші, що випали з халяви [6, с. 170].

У сс. Розпасіївка Троїцького р-ну, Лиман Старобільського р-ну дружки брав із собою двох свідків — чоловіка та жінку, які приносили з собою курку або півня і в разі, якщо шлюбна ніч закінчувалася щасливо, ловили птаха й варили на вогнищі, а самі стрибали через вогонь. У цьому ж випадку свашки знімали з молодої сорочку і як аргумент невинності дівчини показували всім присутнім гостям; мати молодого підносила дітям солодке вино; до батьків молодої відправляли послів, які з галасом, музикою й танцями повідомляли про щасливий кінець шлюбної ночі. Посли несли з собою варену чи сиру курку, якою дружки пригощав батьків молодої: батькові давав курячу голову, матері — задню частину, іншим родичам — по шматку [6, с. 172].

Якщо ж молода виявлялася нечесною, то цього ж вечора їй співали сороміцьких пісень і все руйнували в хаті: *«Дружко ковиряє грубу¹⁶, долівку довбе, все в хаті розкидає, щоб молода утром поприбирала все й пісочком зсипала»* (с. Кам'янка Новопсковського р-ну); *«Горох молотили, комин обдирали, всю долівку зривали»* (с. Колядівка Новоайдарського р-ну); *«стіни драли, комини»* (с. Маньківка Сватівського р-ну).

У тих селах, де обряд «покривання» не виконувався, після шлюбної ночі свашки розплітали молодій косу, укладали по-жіночому волосся й надівали головний убір жінки.

¹⁶ Груба — піч.

Частіше молода виявлялася цнотливою, тому весілля завершувалося щасливо. Наступного ранку мати молодої приносила зятеві сніданок, гості молодого влаштували веселе гуляння з музикою, танцями, співами та демонстрацією відповідних атрибутів. Для обстеженої території характерна різноманітність давніх традицій ушанування дівчини, яка зберегла цноту, та її батьків, але обов'язковими знаками цього були символічні предмети червоного кольору. В іншому ж випадку наступного дня продовжувалося прилюдне ганьблення молодої та її родини, що також донедавна зберігало численні традиції з використанням інших атрибутів. Часто на цьому весіллі й завершувалося. Бувало, що після публічного сорому та глузування молода або хтось із її батьків покінчували життя самогубством: *«Було п'ять год назад таке: матері наділи на ший хомут, а вона злізла на стіл та все на столі поперекидала й перетоптала, а наутро нівести батько повісився»* (с. Колядівка Новоайдарського р-ну).

Сучасний обряд комори відрізняється від давнього відсутністю демонстраційних дій і атрибутів, він не має продовження, оскільки сьогодення мораль не дуже вимоглива до цнотливості дівчини-нареченої, що стала таїною для молодої пари. Калина на короваї, традиційний символ дівочої невинності, присутня тепер на кожному без винятку весіллі.

Схема 2 відбиває особливості власне весільних обрядів.

Порівнявши східнослов'янський весільний обрядовий цикл із традиційним центральноукраїнським, констатуємо більшу розгалуженість обрядів відокремлення наречених від несімейної молоді, введення молодої в групу заміжніх жінок та з'єднання молодих на посаді, що свідчить про їх санкціонуючий характер. Наявність такого елемента суботнього обрядового вечора, як прощання молодого з парубкуванням, можна вважати відгомонам епохи патріархату. Обіди в старшій дружині та боярина є, очевидно, продовженням суботніх прощальних вечорів.

Регіональною специфікою дівич-вечора, вінчання та другого спільного посаду молодих є спорадичне входження до їх складу санкціонуючих елементів передвесільного обряду заручин (обміну наречених подарунками, зв'язування їм рук).

У минулому на Східній Слобожанщині багаті сім'ї гуляли весілля цілий тиждень, у середньому ж воно тривало чотири дні. Казали: *«То не роди, що не догуляють до середи»* (с. Микільське Міловського р-ну); *«Гуляли до середи, щоб не пасти череди»* (с. Стативчине Білокуракинського р-ну). Сучасне весілля, як правило, триває два, зрідка — три дні.

Післявесільний етап драми розпочинався частуванням родичів молодого батьками молодої. У понеділок зранку в молодого збирався весь його рід і разом із молодою вирушав у похід до її батьків дякувати за добре виховання дочки. Цьому могло передувати запрошення на снідання. «Перезвяни» йшли або їхали кіньми з піснями, веселою музикою, могли нести з собою символічний червоний прапор і сорочку молодої, яку підносили на тарілці її матері. Подекуди тут умивали молоду (с. Мусіївка Міловського р-ну), а її матір носили на руках (с. Попівка Білокуракинського р-ну). Батьки запрошували гостей до столу й пригощали, а ті говорили батькам добрі слова. У цей час приходив дружко й кликав усіх родичів молодої обідати до свекрів. Звичай іти снідати до батьків молодої зберігся до наших днів, але сьогодні він уже не має виховної семантики. У с. Просяне Марківського р-ну відзначено різновид обряду: молода вела родичів молодого в шинок.

Гостина в домі молодого. Після запрошення на обід обидва роди разом йшли до дому молодого. Цей похід був урочистим і мав локальні особливості: *«Дружко йде попереду і трусе соломі до самих воріт, а молодий веде тещу під руки»* (с. Западне Лутугинського р-ну).

Коли в молодого всі гості вже сиділи за столами, виходила одягнена в лахміття й вимазана сажею «молода», кидалася цілувати матір, усі сміялися; потім вихо-

дила справжня молода й віталася з усіма присутніми [4, с. 815]. Жартівливий звичай підміни молодої під час цього обряду існує й сьогодні.

Частування. Батьки молодого зустрічали сватів із великими почестями й гостинністю. Весільний стіл цього дня був надзвичайно багатим: *«На столі всяке їство — борщ, тушена картошка з м'ясом, пиріжки з усякою начинкою, сметана, кисіль»* (с. Танюшівка Новопокровського р-ну); *«Їли холодець, птицю, голубці, хрін, огірки, капусту кислу — пелюстку, яблука мочені, кавуни»* (с. Арапівка Троїцького р-ну); *«Рибу солили у бочках»* (с. Булавинівка Новопокровського р-ну); *«Озвару¹⁷ повні миски поналивані»* (с. Піски Новопокровського р-ну); *«Пили водку, самогонку, наливку — вишневу, сливову»* (с. Танюшівка Новопокровського р-ну). Кажуть: *«Тепер усі п'ють стаканами, а тоді одна чарочка (на ковток) лазила по всій хаті; кому досталося, а кому й ні»* (с. Піски Новопокровського р-ну).

Починався обряд обдаровування молодих. Дружко як керівник весілля викликав по черзі всіх родичів, починаючи з батьків, і кожен наділяв молодих подарунками: *«Дарили хто шматки полотна, хто рядна, хто подушки, хто курей і петушка, хто пшеницю — з хазяйства щось. А батьки дарили бичка, теличку, лошат, ягнят і свиней»* (с. Заводянка Білокуракинського р-ну), *«відро меду»* (с. Білолуцьк Новопокровського р-ну). Даруючи, жартували: *«Дарю молодій мішок кобців¹⁸, щоб не поглядала на чужих хлопців, молодому — мішок перепелиць, щоб не поглядав на чужих молодих. Дарим вам мідні, щоб не були бідні. Дарим п'ятачок, щоб було побільше діточок»* (с. Булавинівка Новопокровського р-ну).

Подарунки приймали свашки і пригощали кожного, хто дарував, горілкою та шишкою, а батьків молодої — спеціальним фігурним печивом. Молоді кожному кланя-

¹⁷ Озвар — узвар (компот із сухофруктів).

¹⁸ Кобець — кібець (птиця сімейства соколових з довгими крилами і сірим або рудим пір'ям).

лись і цілувалися. Раніше було прийнято всі подарунки малювати або записувати чаплійкою на стіні, а молода до наступного ранку повинна була помазати й вибілити стіну (таким чином перевіряли її працьовитість). Далекі родичі клали на тарілку гроші, які згодом підраховували свашки й доповідали про їх кількість присутнім. Родичі молодої намагалися заради жартів відібрати у свашок мішок із подарунками, а молодий змушений був викупити його.

У с. Осиновому Новопокровського р-ну відзначено супровідний обряд викупу свашками молодого весільних подарунків молодим у вигляді білизни у свашок молодої, що є, очевидно, трансформованим викупом шлюбної постелі. Обдаровування могло бути окремим (у молодого — його, у молодої — її родичами) і спільним — у домі молодого всіма родичами; сучасний обряд відбувається першого весільного дня в домі молодого.

Після обдаровування дружка різав коровай, свашки мазали кожен кусень медом і підносили гостям. Разом із короваем роздають і гілочки з весільного деревця молодого. Показові способи використання атрибута в деяких селах: гілочки віддають дітям (с. Половинкине Старобільського р-ну); жінкам — *«щоб мужик не пив»* (с. Западне Лутугинського р-ну); гості знімають із нього прикраси у вигляді квітів — *«на лікарство, од хвороби»* (с. Паньківка Білокуракинського р-ну).

У минулому на багате весілля приходили дивитися сусіди. Їх не запрошували до столу, тому вони залишалися стояти в сінях, за порогом. Цим людям і музикантам роздавали спідню частину короваю, а в с. Стельмахівка Сватівського р-ну кожному з не запрошених на весілля вручали переломлену навпіл гілочку з весільного деревця.

Гостювання супроводжувалося музикою, піснями, танцями: *«Грали гармоні, балабайки, бубон. Танцювали «гопачка», «бариньку», «яблучко». А молода з молодим не танцювала, бо їй було совісно»* (с. Піски Новопокровського р-ну).

У домі молодого гуляли до вечора. Як правило, після розподілу короваю гості розходилися, а там, де це не було

прийнято, господарі ставили на стіл традиційну останню страву або вдавалися до дій, що сигналізують про закінчення частування, наприклад: *«Ставлять на покуть горіщечок із перцем, туди жару вкинуть, перець зачадить — усі кашляють і виходять»* (с. Лантратівка Троїцького р-ну).

У вівторок найближчі родичі молодих збиралися біля двору молодого, де починалося пародійне весілля (тепер обряд відбувається в неділю після частування) з участю ряджених — фальшивих молодих, циганів, імітованих тварин, представників різних професій і національностей. Веселий гурт переодягнених людей із музикою й танцями, йдучи по селу, заходив до двору кожного, хто гуляв на весіллі, і просив, а то й просто брав курей, гусей, сало, борошно; потім усі продукти зносили до двору молодого, де жінки-«циганки» починали куховарити й пригощати всіх кулешем, смаженою яєчною, курятиною тощо.

Дії персонажів пародійного весілля були пройняті розвагами й жартами: дружка та хрещених батьків молодих гойдали в рядні, рідних батьків катали на візку, везли до корчми, де вони або їхні діти мусили «розплачуватися» горілкою та пивом, а в іншому разі перевертали в річку чи калюжу. У сс. Жовтневе Сватівського р-ну, Попівка Білокуракинського р-ну, Новорозсош Новопсковського р-ну, Кабичівка Марківського р-ну, Житлівка Кременського р-ну учасники весілля виконували під час цього обряду спеціальні ритуальні танці.

Потім усі йшли до річки, де купали молодих, зять умивав тещу, а невістка — свекруху. Старі жінки демонстрували прядіння, навчаючи молоду цієї справи. Інформатори пояснюють, що більшість із названих дій мала відношення до обряду шлюбної ночі й так само, як і все післявесільне дійство, відбувалася в разі цнотливості молодої. Бучні веселощі тривали до пізнього вечора.

Післяпародійне гуляння. Наступного дня гості вносили гроші й продукти для продовження гуляння [4, с. 230, 966]. У сучасному весільному варіанті складання грошей є загальнопоширеним. Роблять це таким чином: на воро-

тах двору молодого тим, хто приходить гуляти, організатори гуляння миють ноги, їх умивають, «підстригають», «бриють», а вони на знак подяки за такі «послуги» повинні заплатити гроші.

«Похмеляються» стільки, на скільки вистачить грошей. Наприкінці гуляння на порозі хати молодого або серед двору забивали кілок: *«Дружко забиває, а туди воду ллють, бризки летять по всій хаті»* (с. Курячівка Марківського р-ну). Така дія сьогодні стала традиційним завершенням весілля.

У с. Закотному Новопсковського р-ну відзначено обряд із кашею, що відбувається у вівторок на знак закінчення весілля. В етнографічній літературі описано інший звичай: коли всю горілку вип'ють, везуть батьків молодих до корчми, де купують їм горілку і дякують за хліб-сіль [4, с. 965].

Похід весільних гостей на запрошення до близьких родичів молодих. Якщо сім'ї, в яких святкували весілля, були заможними, то гуляли ще кілька днів. Цими днями ходили на запрошення до друга, старшої свашки, рідних і хрещених батьків молодих у гості (донедавна обряд існував у багатьох обстежених селах).

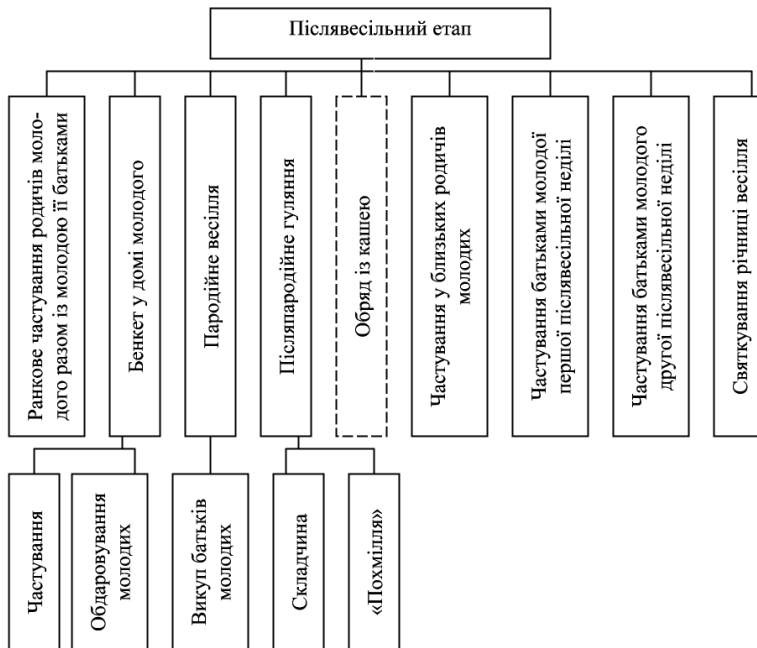
Першої післявесільної неділі батьки молодого разом із молодим подружжям ішли на частування до батьків молоді. Відзначений у давнішому регіональному джерелі [4, с. 747, 966], цей обряд зафіксовано також і нами в 92-х селах із 102-х обстежених.

Другої післявесільної неділі таке саме частування для сватів улаштовують батьки молодого (цей обряд виконують у сс. Розпасіївка Троїцького р-ну, Кабичівка, Кризьке, Просяне Марківського р-ну, Западне Лутугинського р-ну).

Святкування річниці весілля. У наш час набув поширення обряд зустрічі обох родин у домі молодого подружжя в день річниці весілля. Молоді господарі частують своїх родичів, і всі разом розпивають уміст двох пляшок (горілки й шампанського), що знаходилися на весільному столі перед молодими.

Структуру останнього етапу східнослов'янської весільної драми відбиває схема 3.

Схема 3

Відносно порівнюваного східнослов'янський післявесільний етап, особливо його сучасний варіант, характеризується звуженням у часовому вимірі проведенням обрядів. Ще однією локальною рисою заключного етапу весілля є включення демонстраційних елементів обряду шлюбної ночі до обряду пародійного весілля.

Таким чином, зберігаючи в основному структуру традиційного обряду, східнослов'янська весільна драма є дещо трансформованим його варіантом. Елементи місцевої імпровізації зумовлені в більшості випадків позаобрядовими обставинами — соціально-економічними чинниками, морально-етичними нормами поведінки в соціумі і, як зауважує В. Борисенко [1, с. 107, 110], процесами етнічної взаємодії мешканців регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. — К.: Наук. думка, 1988. — 188 с.
2. Бытъ Малорусскаго крестьянина (преимущественно въ Полтавской губерніи) // Этнографическій сборникъ, издаваемый Императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. — Вып. III. — СПб., 1858. — С. 19—46.
3. Гринченко Б. Д. Весілля въ с. Сыроваткѣ Сумск. у. Харьковск. г. 1885 // Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. — Черниговъ, 1899. — Т. III. — С. 531—550.
4. Жизнь и творчество крестьянъ Харьковской губерніи: Очерки по этнографіи края / Сост. В. В. Ивановъ. — Х., 1898. — Т. I. — 1012 с.
5. Иванова А. В., Марусов П. Матеріалы для этнографическаго изученія Харьковской губерніи: Слобода Кабанье // Харьковскій сборникъ. — Х.: Изданіе Харьковскаго Губернскаго Статистическаго Комитета, 1893. — Вып. 7. — С. 417-460.
6. Каліновскій Г. Описаніе свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ, въ Малой Россіи и въ Слободской Украинской губерніи, такожъ и въ Великороссійскихъ слободахъ, населенныхъ малороссіянами употребляемыхъ. 1777 // Харьковскій сборникъ. — Х., 1889. — Вып. 3. — С. 163—174.
7. Карпова О. В. Український весільний обряд «сва-тання» // Нар. творчість та етнографія. — 1983. — №4. — С. 69—72.
8. Свадьба, записанная въ Харьковской губерніи // Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Географическимъ обществомъ, Юго-западный отдѣлъ: Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. — СПб., 1877. — Т. 4. — С. 679—696.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1. С. Багачка Троїцького р-ну
2. С. Лантратівка Троїцького р-ну
3. С. Розпасіївка Троїцького р-ну
4. С. Арапівка Троїцького р-ну
5. С. Верхня Дуванка Сватівського р-ну
6. С. Малоолександрівка Троїцького р-ну
7. С. Тарасівка Троїцького р-ну
8. С. Оборотнівка Сватівського р-ну
9. С. Нижня Дуванка Сватівського р-ну
10. С. Маньківка Сватівського р-ну
11. С. Преображення Сватівського р-ну
12. С. Куземівка Сватівського р-ну
13. С. Жовтневе Сватівського р-ну
14. С. Стельмахівка Сватівського р-ну
15. С. Гончарівка Сватівського р-ну
16. С. Свистунівка Сватівського р-ну
17. С. Коломийчиха Сватівського р-ну
18. С. Кругле Сватівського р-ну
19. С. Червоноармійське Білокуракинського р-ну
20. С. Танюшівка Новопсковського р-ну
21. С. Лозно-Олександрівка Білокуракинського р-ну
22. С. Кам'янка Новопсковського р-ну
23. С.мт. Білолуцьк Новопсковського р-ну
24. С.Можняківка Новопсковського р-ну
25. С. Шовкунівка Білокуракинського р-ну
26. С. Стативчине Білокуракинського р-ну
27. С. Заводянка Білокуракинського р-ну
28. С. Курячівка Білокуракинського р-ну
29. С. Павлівка Білокуракинського р-ну
30. С. Попівка Білокуракинського р-ну
31. С. Осинове Новопсковського р-ну
32. С. Лизине Білокуракинського р-ну
33. С. Заайдарівка Новопсковського р-ну
34. С. Новорозсош Новопсковського р-ну
35. С. Писарівка Новопсковського р-ну

36. С. Дем'янівка Білокуракинського р-ну
37. С. Бунчуківка Білокуракинського р-ну
38. С. Закотне Новопсковського р-ну
39. С. Паньківка Білокуракинського р-ну
40. С. Тишківка Новопсковського р-ну
41. С. Піски Новопсковського р-ну
42. С. Просяне Марківського р-ну
43. С. Пантюхине Новопсковського р-ну
44. С. Микільське Міловського р-ну
45. С. Тишківка Марківського р-ну
46. С. Кабичівка Марківського р-ну
47. С. Кризьке Марківського р-ну
48. С. Півнівка Міловського р-ну
49. С. Рудівка Сватівського р-ну
50. С. Петрівка Сватівського р-ну
51. С. Мілуватка Сватівського р-ну
52. С. Містки Сватівського р-ну
53. С. Калмиківка Старобільського р-ну
54. С. Новодонбаське Старобільського р-ну
55. С. Залиман Кремінського р-ну
56. С. Макіївка Кремінського р-ну
57. С. Кабанне Кремінського р-ну
58. С. Булгаківка Кремінського р-ну
59. С. Червонопопівка Кремінського р-ну
60. С. Нова Астрахань Кремінського р-ну
61. С. Житлівка Кремінського р-ну
62. С. Михайлівка Кремінського р-ну
63. С. Варварівка Кремінського р-ну
64. С. Єпіфанівка Кремінського р-ну
65. С. Олексіївка Білокуракинського р-ну
66. С. Нещеретове Білокуракинського р-ну
67. С. Булавинівка Новопсковського р-ну
68. С. Підгорівка Старобільського р-ну
69. С. Лиман Старобільського р-ну
70. С. Чмирівка Старобільського р-ну
71. С. Веселе Старобільського р-ну
72. С. Шуліківка Біловодського р-ну

73. С. Литвинівка Біловодського р-ну
74. С. Половинкине Старобільського р-ну
75. С. Євсуг Біловодського р-ну
76. С. Хворостянівка Старобільського р-ну
77. С. Шульгинка Старобільського р-ну
78. С. Сенькове Старобільського р-ну
79. С. Шпотине Старобільського р-ну
80. С. Тецьке Старобільського р-ну
81. С. Штормове Новоайдарського р-ну
82. С. Колядівка Новоайдарського р-ну
83. С. Вовкодаєве Новоайдарського р-ну
84. С. Курячівка Марківського р-ну
85. С. Бондарівка Марківського р-ну
86. С. Великоцьк Міловського р-ну
87. С. Новолімарівка Біловодського р-ну
88. С. Мусіївка Міловського р-ну
89. С. Бараниківка Біловодського р-ну
90. С. Данилівка Біловодського р-ну
91. С. Нижньобараниківка Біловодського р-ну
92. С. Городище Біловодського р-ну
93. С. Смолянинове Новоайдарського р-ну
94. С. Олексіївка Новоайдарського р-ну
95. С. Михайлюки Новоайдарського р-ну
96. С. Безгинове Новоайдарського р-ну
97. С. Дмитрівка Новоайдарського р-ну
98. С. Деркул Станично-Луганського р-ну
99. С. Георгіївка Лутугинського р-ну
100. С. Іллірія Лутугинського р-ну
101. С. Западне Лутугинського р-ну
102. С. Першозванівка Лутугинського р-ну

Навчальне видання

МАГРИЦЬКА Ірина Василівна

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД НА СХІДНІЙ СЛОБОЖАНЩИНІ

Навчальний посібник

(українською мовою)

Технічний редактор — М. Є. Куценко

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи
ДК № 1692 від 17.02.2004.

Здано на виробництво 27.05.11. Підписано до друку 02.06.11.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк RISO. Гарнітура SchoolBook.
Ум. друк. арк. 2,56. Наклад 200 прим. Зам. №10/05.

Видавець: СПД Резніков В. С.
91055, м. Луганськ, вул. Луначарського, 58.
Тел.: (0642) 71-76-93, 52-50-67.
e-mai: r_vlad@ukr.net